

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства
та природокористування
Кафедра журналістики та українознавства

06-10-42М

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до семінарських занять та самостійної роботи
з навчальної дисципліни
«Історія українського війська
(з найдавніших часів до сьогодення)»
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
усіх освітньо-професійних програм спеціальностей НУВГП
денної форми навчання

Схвалено науково-
методичною
радою НУВГП
Протокол № 4
від 23.06.2021 р.

Рівне – 2021

Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Історія українського війська» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня усіх освітньо-професійних програм спеціальностей НУВГП денної форми навчання [Електронне видання] / Клинова-Дацюк Г. Д. – Рівне : НУВГП, 2021. – 18 с.

Укладач:

Клинова-Дацюк Г. Д., кандидат історичних наук, доцент кафедри журналістики та українознавства.

Відповідальний за випуск:

Малевиц Л. Д., кандидат філологічних наук, завідувач кафедри журналістики та українознавства.

Вчений секретар науково-методичної ради Костюкова Т. А.

Затверджено на засіданні кафедри журналістики та українознавства 26 лютого 2021 р. Протокол № 8.

© Клинова-Дацюк Г. Д., 2021

© Національний університет
водного господарства
та природокористування, 2021

ЗМІСТ

I. Вступ.....	4
II. Теми семінарських занять.....	5
1. Військове мистецтво давніх народів і цивілізацій на території сучасної України	6
2. Військове мистецтво Київської Русі, Галицько-Волинської держави та Великого князівства Литовського.....	7
3. Військове мистецтво українського козацтва.....	9
4. Українські воїни в арміях імперій (кінець XVIII – початок XX ст.).....	11
5. Українське військо доби визвольних змагань 1917-1921 років.....	13
6. Українські військові формування і військове мистецтво напередодні та в роки Другої світової війни.....	15
7. Збройні сили України в роки незалежності (1991-2020 рр.).....	16

I. ВСТУП

Головна **мета** викладання навчальної дисципліни полягає в поглибленні знання з еволюцій українського війська, зброї, тактик ведення бою; показі важливої ролі оборонних фортець, замків та культових споруд у військових діях; формуванні у здобувачів вищої освіти почуття патріотизму та відповідальності за свою державу, яку потрібно захищати у будь-яких історичних умовах.

Основні цілі:

- проаналізувати розвиток військового мистецтва, бойової тактики, стратегії на території України різних історичних періодів;
- показати професіоналізм українських полководців, героїзм і бойовий дух українських воїнів;
- виховувати патріотичні почуття та шанобливе ставлення до історичного минулого українського народу, військових діячів та звичайних українських вояків.

Дані методичні поради покликані допомогти у вивченні тем, які виносяться згідно з робочою програмою на семінарські заняття. Для успішної підготовки до занять у методичних вказівках містяться теми та плани занять, рекомендації щодо підготовки визначених питань. До кожної теми заняття вказана основна та спеціальна література.

Навчальна програма дисципліни «Історія українського війська (з найдавніших часів до сьогодення)» розрахована на студентів, котрі навчаються за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки бакалаврів. Зміст навчального курсу реалізується опануванням трьох блоків: теоретичного, практичного та самостійної роботи.

II. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Загальна кількість годин – 90.

Лекції – 16 год.

Семінарські заняття – 14 год.

Самостійна робота – 60 год.

№ з/п	Назви тем семінарських занять	Кількість годин
1.	Військове мистецтво давніх народів і цивілізацій на території сучасної України	2
2	Військове мистецтво Київської Русі, Галицько-Волинської держави та Великого князівства Литовського	2
3.	Військове мистецтво українського козацтва	2
4.	Українські воїни в арміях імперій (кінець XVIII – початок XX ст.)	2
5.	Українське військо доби визвольних змагань 1917-1921 років	2
6.	Українські військові формування і військове мистецтво напередодні та в роки Другої світової війни	2
7.	Збройні сили України в роки незалежності (1991-2020 рр.)	2
	Разом	14

Тема 1. Військове мистецтво давніх народів і
цивілізацій на території
сучасної України

1. Початки військової справи.
2. Військове мистецтво кочових народів та давніх греків на території України.
3. Військова справа у давніх слов'ян

Методичні рекомендації щодо підготовки до
семінарського заняття

У *першому* питанні охарактеризуйте озброєння воїнів мідної доби, зверніть увагу на лук, мідні кинджали та сокири. Зазначте про використання у бронзовому віці колісного транспорту і бойових колісниць. Зауважте, що з розвитком озброєння відбувається розвиток військової організації суспільства.

Під час висвітлення *другого* питання охарактеризуйте розвиток військової справи та її особливості у кіммерійців. Зверніть увагу на появу кінноти. Проілюструйте озброєння та зброю кіммерійського воїна. Особливу увагу зверніть на військове мистецтво скіфів, зокрема підкресліть їх внесок у цю галузь. Зауважте, що скіфи привнесли в стародавній світ сідло, «скіфський постріл» (стрільба з лука назад, обернувшись у сідлі) акінак тощо. Детально охарактеризуйте та продемонструйте зброю та озброєння скіфів. Зверніть також увагу на військове мистецтво сарматів. Зауважте про роль жінок у сарматському війську. Підготуйте інформацію про розвиток військової справи у Стародавній Греції.

У *третьому* питанні охарактеризуйте розвиток військової справи у давніх слов'ян. Зверніть увагу на формування трьох форм організації війська – народне ополчення, вільні дружинники та князівські дружини, охарактеризуйте їх. Розкажіть про зброю та озброєння воїнів. Окремо проаналізуйте тактики ведення бою слов'янами – засідки, імітація відступу або втечі з подальшим нападом.

Джерела та література

1. Історія українського війська. Під заг. ред. В. Павлова. Київ, 2018.
2. Голубко В., Грицюк В., Кривизюк Л., Лисенко О. Історія війн і військового мистецтва. Т.1. Харків: Фоліо, 2019.

Допоміжна

3. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії. Львів, 1996.
4. Інформаційний ресурс Інституту історії НАН України. Режим доступу: <http://history.org.ua/uk>

Тема 2. Військове мистецтво Київської Русі, Галицько-Волинського держави та Великого князівства Литовського

1. Організація, структура і озброєння війська Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Військові походи.
2. Військова справа у Великому князівстві Литовському (1340-1569 рр.).

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття

У першому охарактеризуйте розвиток військового мистецтва у Київській Русі. Зверніть увагу на те, що ядром давньоруського війська була дружина князя. Скажіть, що військо мало десятинну організацію, поділялося на десятки, сотні та тисячі. Охарактеризуйте озброєння воїнів. Розкажіть про бойовий порядок дружини слов'ян, який складався з суцільного глибокого до 20 шеренг строю – стіна.

Підготуйте інформацію про військові походи князів Київської Русі, особливу увагу зверніть на військове мистецтво князя Святослава. Зверніть увагу на оборону Доростола 971 р., яка є однією із перших прикладів активної оборони фортеці руськими військами.

Розкажіть про тактику руського війська у боротьбі з кочовиками. Зверніть увагу на військове мистецтво монголів. Зауважте, що характерною ознакою монгольського війська були його надзвичайна мобільність та швидкість пересування.

Проаналізуйте розвиток військової справи у Галицько-Волинському князівстві, зокрема вплив військової реформи Данила Галицького на подальшу долю держави. Зверніть увагу на будівництво фортець тощо.

При висвітленні *другого* питання охарактеризуйте добу Ренесансу (Відродження) у Європі, розкажіть про зміни, які відбулися в європейських арміях, зокрема розвиток вогнепальної зброї, створення великих найманих армій, зміни стратегій і тактик тощо. Вкажіть, що особливістю доби Відродження для України була в тому, що майже весь її час більшість земель (удільних князівств) входила до Великого князівства Литовського (ВКЛ). Кожне князівство мало свою самостійну військову систему. Зверніть увагу, що кожен, хто мав землю повинен був її захищати, виходити на війну на коні в повному озброєнні. Наголосіть, що військова служба належала до привілейованих повинностей і була першочерговим обов'язком. Підкресліть, що у своїй основі українське військо являло собою ополчення різних соціальних груп для XIV ст. це передусім князі, бояри й «люди».

Наголосіть на регіональних особливостях військової організації українських земель у складі ВКЛ. Зверніть увагу на особливості військового мистецтва. Наголосіть, що в XVI ст. основною воєнною силою були загони шляхти, міщан і козаків. Розташування на Київщині, Поділлі й Волині найманих військ мало періодичний характер. Сторожова служба покладалася на різні верстви українського населення.

Підготуйте інформацію про Грюнвальдську битву 1410 р. та битву під Оршею 1514 р.

Розкажіть про боротьбу литовсько-руських князів із турецькою загрозою і набігами татарського війська на українські землі в XV – XVII ст.

Охарактеризуйте князя Костянтина Івановича Острозького як військового діяча.

Зверніть увагу на історію створення та особливості будівництва оборонних фортець Кам'янець-Подільської, Білгород-Дністровської (Аккерман) та Хотинської.

Джерела та література

1. Історія українського війська. Під заг. ред. В. Павлова. Київ, 2018.
2. Голубко В., Грицюк В., Кривизюк Л., Лисенко О. Історія війн і військового мистецтва. Т.1.Т.2. Харків: Фоліо, 2019.

Допоміжна

3. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії. Львів, 1996.
4. Інформаційний ресурс Інституту історії НАН України. Режим доступу: <http://history.org.ua/uk>

Тема 3. Військове мистецтво козацької доби

1. Військове мистецтво українського козацтва у XVI – I половині XVII ст. Конашевич-Сагайдачний як організатор козацького війська і полководець.
2. Розвиток військового мистецтва у Національно-визвольній війні 1648-1657 рр. Гетьман Богдан Хмельницький як полководець та військовий стратег.
3. Збройні сили України у II половині XVII – XVIII ст.

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття

У *першому* питанні підготуйте інформацію про окремі роди війська: піхота, кіннота, артилерія флот. Зауважте, що ударну силу козацтва становила піхота. Відзначте, що піхота була озброєна переважно вогнепальними рушницями (гаківницями), аркебузами, а також шаблями та списами. Шикувалася у 3 шеренги: перша стріляла, друга подавала, третя їх заряджала. Використовувала галас – бій у якому козацьке військо змішувалося з ворогом.

Зазначте, що кіннота була допоміжною через неможливість утримати значну кількість коней, використовувалася у розвідці, переслідуванні, заманюванні ворога. Під час атаки наступала лавою, тобто півколом, й атакувала ворога не лише з фронту, а й із флангів.

Зверніть увагу, що у розвідка використовувала, переслідування та заманюванні ворога, а під час атаки наступала лавою, тобто півколом, й атакувала ворога не лише з фронту, а й із флангів.

Повідомте, що флот складався із суден-чайок, підйомністю до 70 вояків. Чайки оснащувалися гарматами, а для додаткового захисту мали своєрідні очеретяні пастки. У відкритому морі ворожі судна брали на абордаж – зближувалися з кораблем і зчіплювалися з ним для рукопашного бою

Підготуйте презентацію про козацьку зброю. Зазначте, що вона складалась зі зброї виготовленої на Січі, на замовлення та зброї захопленої в боях з іншими народами. Найбільше поширена: шаблі, пістолі, рушниці, інші навпаки зустрічалися нечасто - алебарди, аркебузи, бердиші. Козаки вміло застосовували наявну зброю, постійно підвищували свій рівень, а також винаходили нові прийоми застосування зброї, що надавало їм значної переваги перед супротивником.

Проаналізуйте внесок гетьмана П. Сагайдачного у розвиток військової тактики і стратегії козаків. Зауважте, що гетьман був прихильником активних наступальних дій. Ознайомтеся з лінійною тактикою, яка панувала у Європі у першій чверті XVII ст.

При підготовці до *другого* питання підготуйте інформацію про битви під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями, Збаражем, Берестечком та Батогом Національно-визвольної війни (1648-1657 рр.).

Проаналізуйте загальний зміст та мету військової доктрини Богдана Хмельницького. Проаналізуйте як вона була реалізована в ході війни.

У *третьому* питанні охарактеризуйте розвиток збройних сил у Гетьманщині в II половині XVII – XVIII ст. Зверніть увагу на реформування козацьких полків на Лівобережжі, створенні за гетьманом Д. Многогрішним найманих кінних (компанійських) та піхотних (сердюцьких) полків. Відзначте, що за гетьманування І. Самойловича було створено військовий елітний прошарок – військово-служила українська шляхта. Ознайомтеся з ходом Полтавської битви 1709 р. У 1735 р. в українських збройних силах було введено офіційний поділ війська на бойовий склад (виборні козаки) та допоміжний (підпомічники). Проаналізуйте військову реформу останнього гетьмана К. Розумовського.

Джерела та література

1. Історія українського війська. Під заг. ред. В. Павлова. Київ, 2018.
2. Голубко В., Грицюк В., Кривизюк Л., Лисенко О. Історія війн і військового мистецтва. Т.2. Харків: Фоліо, 2019.

Допоміжна

3. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії. Львів, 1996.
4. Інформаційний ресурс Інституту історії НАН України. Режим доступу: <http://history.org.ua/uk>

Тема 4. Українські війни в арміях імперій (кінець XVIII – початок XX ст.)

1. Особливості військового мистецтва.
2. Українські вояки у війську і війнах (кінець XVIII – початку XX ст.)
3. Розвиток військового мистецтва в роки Першої світової війни (1914-1918 рр.).

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття

У *першому* питанні охарактеризуйте особливості військового мистецтва кінця XVIII – початку XX ст.: маневрену і кордонну стратегії, тактику розсипного строю. Зазначте, що у I половині XIX ст. з'являються нарізні казнозарядні гвинтівки, у яких застосовувалися паперові гільзи. II половині XIX ст. розпочався масовий випуск нарізних гвинтівок, револьверів та артилерійських гармат, які заражалися з казенної частини. Важливою була поява у 1860 р. унітарних патронів з металевою гільзою. Вперше були використані в Громадянській війні у США (1861-1865 рр.). Наприкінці XIX ст. було винайдено бездимний порох.

Охарактеризуйте військове мистецтво під час російсько-турецьких воєн, зверніть увагу на тактику О. Суворова (батальйонне каре та денні штурми фортець).

Окремо підготуйте інформацію та проаналізуйте зміст військової реформи 1862-1874 рр.

Вкажіть на особливості військового мистецтва наприкінці XIX – початку XX ст., зокрема появу кулеметів (Максима кін. XIX ст.), дирижаблів з жорсткою конструкцією (поч. XX ст.) та літаків (поч. XX ст.), а також використання залізниць.

При підготовці до *другого* питання, зверніть увагу військову діяльність видатних полководців українського походження Івана Паскевича-Ериванського та Андрія Чайковського.

В *третьому* питанні розкрийте передумови, причини Першої світової війни, її характер для українських земель. Зверніть увагу на план Шліффена. Проаналізуйте особливості воєнних кампаній 1914 р., 1915 р., 1916 р., 1917 р. Зазначте, що кампанія 1915 р. підтвердила масоване застосування кулеметів, розвиток польової фортифікації, зробили оборону сильнішою за наступ. Уперше у 1915 р. німецькою стороною було застосовано бойові отруйні речовини. Проаналізуйте наслідки Першої світової війни для Європи та України.

Джерела та література

1. Історія українського війська. Під заг. ред. В. Павлова. Київ, 2018.
2. Голубко В., Грицюк В., Кривизюк Л., Лисенко О. Історія війн і військового мистецтва. Т.2. Т.3. Харків: Фоліо, 2019.

Допоміжна

3. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії. Львів, 1996.
4. Інформаційний ресурс Інституту історії НАН України. Режим доступу: <http://history.org.ua/uk>

Тема 5. Українське військо доби визвольних змагань 1917-1921 років

1. Українське військо доби Центральної ради.
2. Армія епохи Гетьманату: організація, озброєння, бойові дії.
3. Українське військо доби Директорії УНР. С. Петлюра.
4. Українська галицька армія: організація, озброєння, бойові дії.
5. Військові підрозділи інших політичних сил на території України (Червона армія, Біла армія, армія Н. Махна). Етапи розвитку, організація, тактика та озброєння.

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття

При підготовці до *першого* питання розкрийте політику керівництва Центральної Ради до створення армії, зазначте, що не було приділено належної ваги створенню власних Збройних сил.

У *другому* питанні зверніть увагу на військове будівництво П. Скоропадського. Проаналізуйте законопроект "Про політично-

правове становище військових", яким передбачалися певні обмеження в правах для громадян, що перебували на військовій службі.

При підготовці до *третього* питання охарактеризуйте військову політику Директорії. Зазначте, що основу армії становили напівпартизанські загони, очолювані виборним отаманом. За відсутності боєздатної армії отаманом міг стати, той хто міг командувати, мав зброю і виказував лояльність до Директорії. Військові частини формувалися під конкретного отамана, якого фінансували за рахунок державної казни, але контроль над ними був практично відсутній. Отаманські загони відмовлялися воювати далеко від домівок і розпорошувалися зі зброєю в руках. Отамани переходили на бік більшовиків, якщо та пропонували кращі умови (січень 1919 р. – отамани Григор'єв, Зелений). Підготуйте інформацію про С. Петлюру.

У *четвертому* питанні підготуйте інформацію заснування, командування, основні роди війська та військові дії Української Галицької Армії.

В *п'ятому* питанні підготуйте інформацію про лідерів повстанського рух - Н. Махна, Д. Терпила, М. Григор'єва, братів Чучупаків, М. Безручка, Ю. Тютюнника та ін. Зверніть увагу на Перший «Зимовий похід» Армії УНР, Варшавську угоду між УНР та Польщею, Польсько-радянську війну на території України, Другий «Зимовий похід» Армії УНР. Проаналізуйте причини поразки та значення революції.

Джерела та література

1. Історія українського війська. Під заг. ред. В. Павлова. Київ, 2018.
2. Голубко В., Грицюк В., Кривизюк Л., Лисенко О. Історія війн і військового мистецтва. Т.3. Харків: Фоліо, 2019.

Допоміжна

3. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії. Львів, 1996.
4. Інформаційний ресурс Інституту історії НАН України. Режим доступу: <http://history.org.ua/uk>

**Тема 6. Українські військові формування і
військове мистецтво напередодні та в роки Другої
світової війни**

- 1. Особливості розвитку військового мистецтва: стратегічний наступ, стратегічна оборона, тактика наступального і загальновійськового бою. Воєнні дії та їх наслідки.**
- 2. Військове мистецтво Української повстанської армії.**

**Методичні рекомендації щодо підготовки до
семінарського заняття**

При підготовці до *першого* питання детально ознайомтеся з основними військовими тактиками і стратегіями, які використовувалися у роки Другої світової війни – стратегічний наступ, стратегічна оборона, тактика наступального і загальновійськового бою. Зверніть увагу на битви співвідношення сил СРСР і Німеччини. Охарактеризуйте воєнні дії 1941-1942 рр. на території України та їх особливості. Визначіть причини поразки Червоної армії. Проаналізуйте наступальні операції Червоної армії кінця 1943-1944 рр. Підготуйте повідомлення про Карпатську Січ.

У *другому* питанні охарактеризуйте особливості військового мистецтва УПА, її військово-організаційну структуру, уніформу та озброєння. Зверніть увагу на тактику «малої війни» та роль УПА в боротьбі з окупантами. Підготуйте повідомлення про Д. Клячківського та Р. Шухевича.

Джерела та література

1. Історія українського війська. Під заг. ред. В. Павлова. Київ, 2018.
2. Голубко В., Грицюк В., Кривизюк Л., Лисенко О. Історія війн і військового мистецтва. Т.3. Харків: Фоліо, 2019.

Допоміжна

3. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії. Львів, 1996.
4. Інформаційний ресурс Інституту історії НАН України. Режим доступу: <http://history.org.ua/uk>

Тема 7. Збройні сили України в роки незалежності (1991-2020 рр.)

1. Формування основ Збройних сил України (1991-1996 рр.).
2. Розвиток і реформування Збройних сил України у 1997-2013 рр.
3. Міжнародне військове співробітництво та миротворча діяльність Збройних сил України. Співпраця з НАТО.
4. Збройні сили у протистоянні російській агресії (2014-2020 рр.).

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття

При підготовці до *першого* питання проаналізуйте закони Верховної Ради України від 6 грудня 1991 «Про Збройні Сили України» та «Про оборону України». Зверніть увагу на зміст Концепції оборони і будівництва Збройних Сил України (1991 р.), яка визначили основні принципи та напрями розбудови українського війська, затвердження

військові присяги. Зазначте, що на час проголошення незалежності чисельність війська становила 980 тис. Відзначте про тенденцію подальшого скорочення чисельності Збройних сил – 1998 р. – 320 тис. військовослужбовців і 100 тис. працівників, 2005 р. – 180 тис. і 65 тис. працівників.

У *другому* питанні ознайомтеся зі змістом Державної програми будівництва та розвитку Збройних сил України, яка була затверджена у 1997 р., термін дії до 2005 р. Підкресліть, що в 1998 р. була запроваджена нова система військово-адміністративного поділу України. Наголосіть на подальшому скороченні чисельності війська. Зазначте, що провідною тенденцією в комплектуванні Збройних сил України особовим складом у 1997-2013 рр. було поступове скорочення частки військовослужбовців строкової служби та збільшення частки військовослужбовців за контрактом.

При підготовці до *третього* питання проаналізуйте участь нашої держави в міжнародних миротворчих операціях. Зверніть увагу, що до 2016 р. Україна взяла участь у 30 міжнародних миротворчих операціях, наймасштабнішою з яких була українська миротворча місія в Іраку (2003-2008 рр.). Підготуйте повідомлення про миротворчі місії в Грузії (1993 р.), Анголі (1996-1999 рр.), Сьєра-Леоне (2000-2005 рр.), Лівані (2000-2006 рр.).

Окрему увагу зверніть на співпрацю України з НАТО, проаналізуйте зміст програми «Партнерство заради миру» та ін.

У *четвертому* питанні проаналізуйте передумови та причини російської агресії. Підготуйте інформацію про бої під Слов'янськом, Савур-Могилою, Іловайський котел, Дебальцеве, Оборона Донецького аеропорту тощо. Зверніть увагу на зміст мінських домовленостей. Особливу увагу зверніть на озброєння та обмундирування українських воїнів.

Джерела та література

1. Історія українського війська. Під заг. ред. В. Павлова. Київ, 2018.
2. Голубко В., Грицюк В., Кривизюк Л., Лисенко О. Історія війн і військового мистецтва. Т.3. Харків: Фоліо, 2019.

Допоміжна

3. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії. Львів, 1996.
4. Інформаційний ресурс Інституту історії НАН України. Режим доступу: <http://history.org.ua/uk>